

HET ONTWAKEN VAN HET
AESTHETISCH GEVOEL VOOR DE
HINDOE-JAVAANSCH E OUDHEID

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET
AMBT VAN BIJZONDER HOOGLEERAAR AAN DE
RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT OP 2 MEI 1938

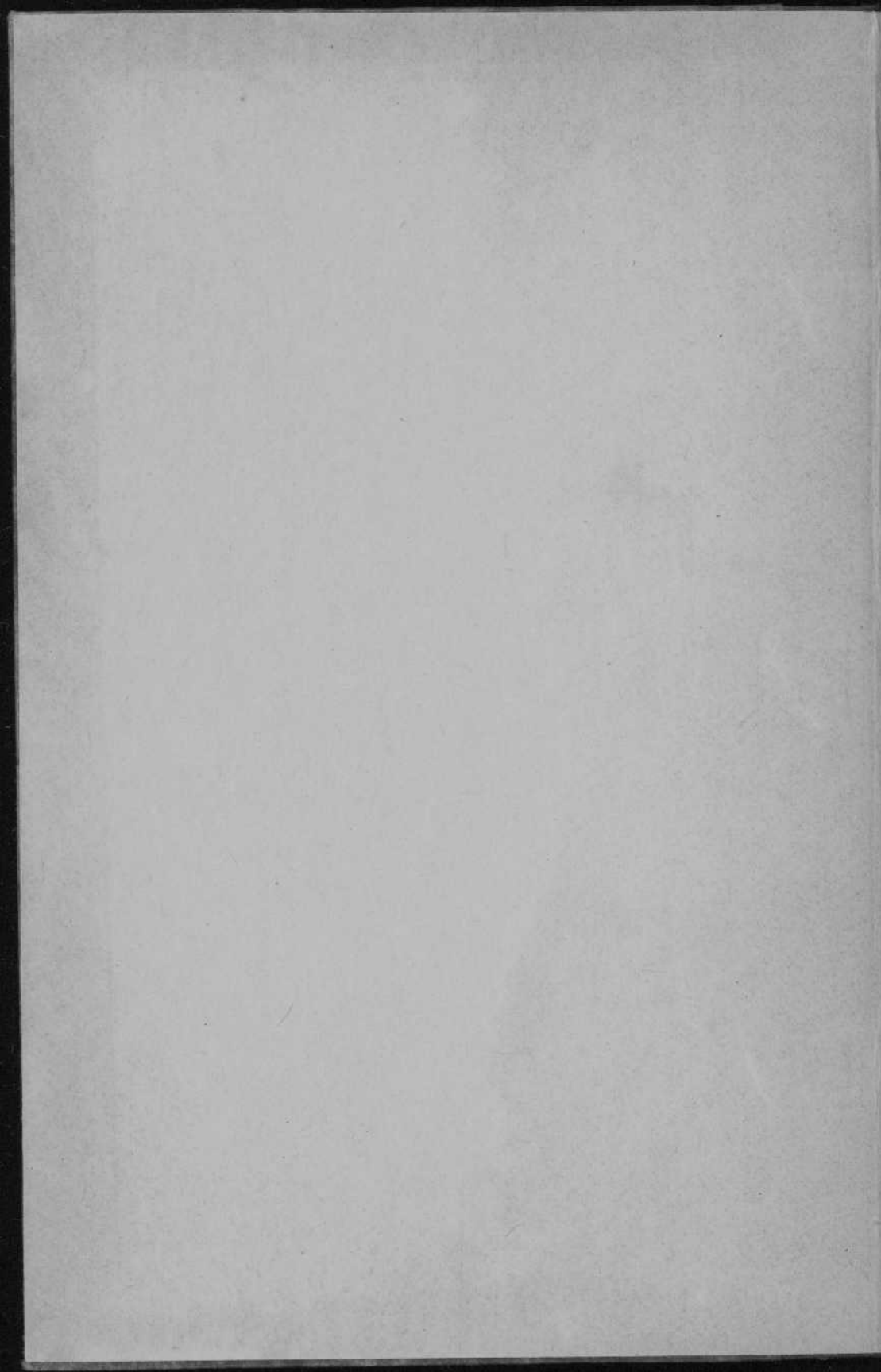
DOOR

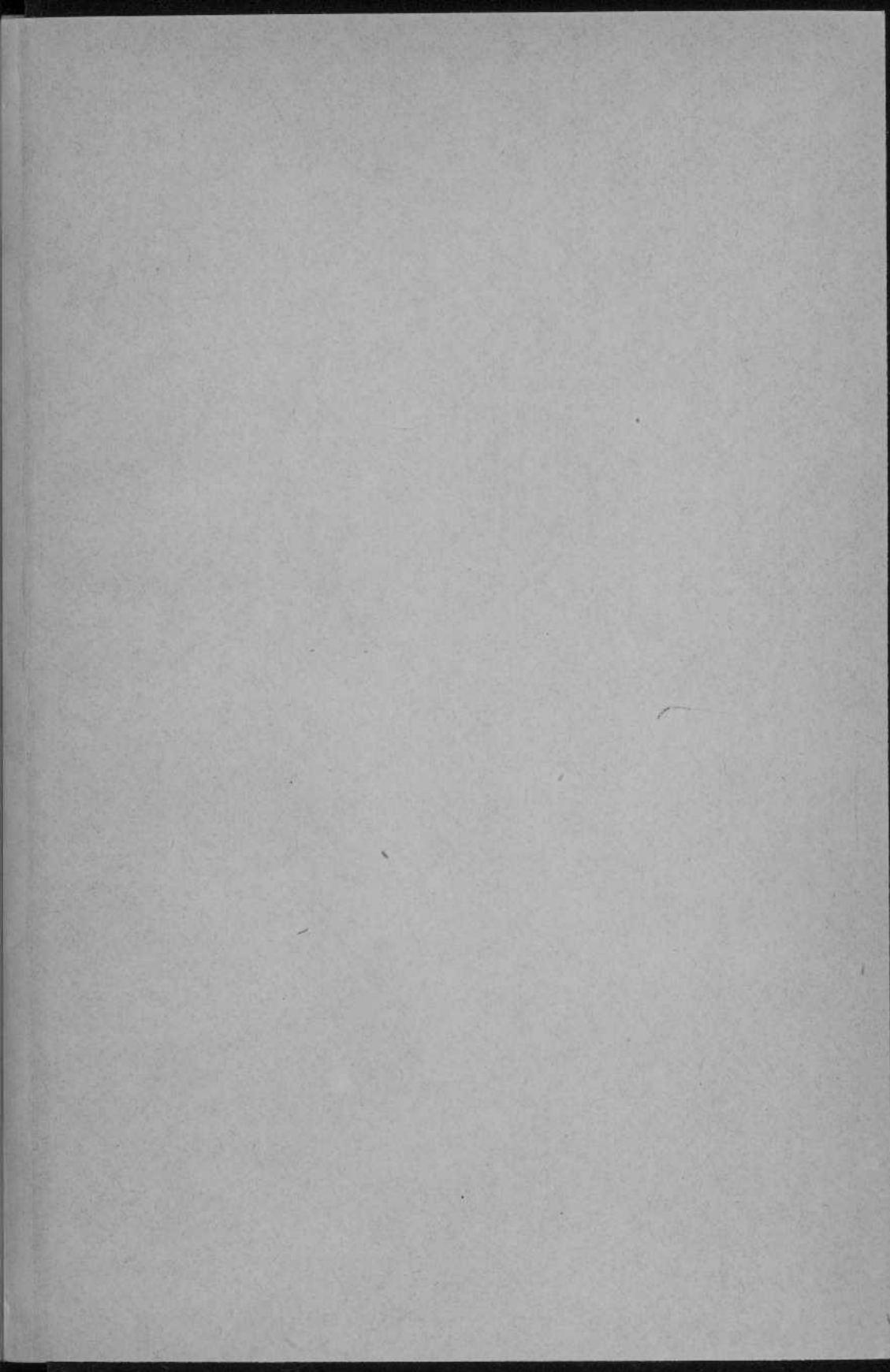
DR. F. D. K. BOSCH

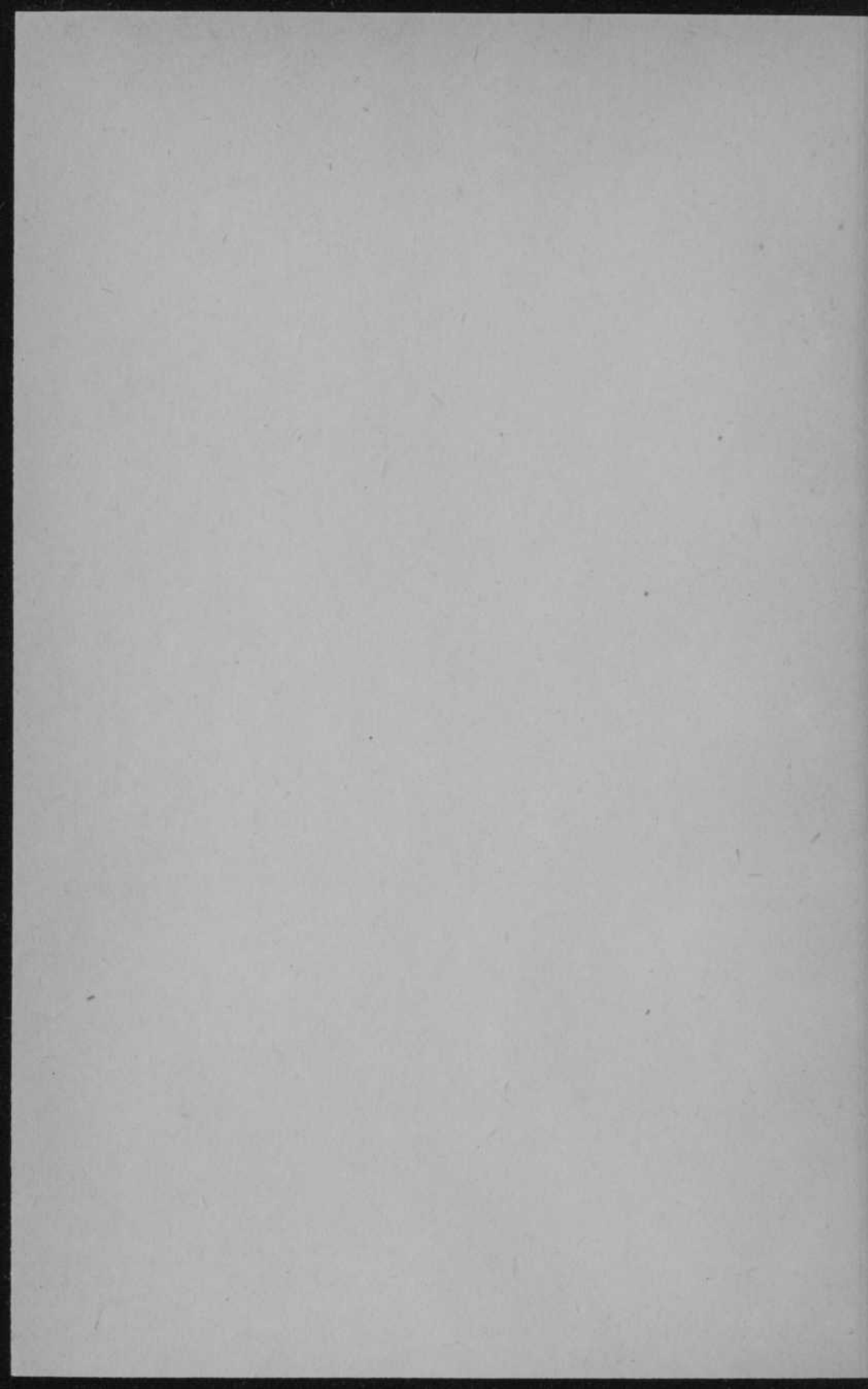

MCMXXXVIII

B. V. UITGEVERIJ v/h C. A. MEES - SANTPOORT

HET ONTWAKEN VAN HET AESTHETISCH GEVOEL VOOR DE HINDOE-JAVAANSCH E OUDHEID

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET
AMBT VAN BIJZONDER HOOGLEERAAR AAN DE
RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT OP 2 MEI 1938

DOOR

DR. F. D. K. BOSCH

MCMXXXVIII

N.V. UITGEVERIJ v/h C. A. MEES - SANTPOORT

Mijne Heeren Curatoren dezer Universiteit, Mijne Heeren Curatoren van het Fonds ten behoeve van Indologische Studiën,

Dames en Heeren Professoren, Lectoren en Doctoren, Dames en Heeren Studenten en Gij allen, die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert,

Zeer geachte Toehoorders,

Wanneer heden ten dage de belangstelling voor de Hindoe-Javaansche kunst in wijden kring verbreid en gevestigd blijkt te wezen; wanneer hare beeldhouwwerken en bronsplastieken tot onze waardevolste museum-bezittingen zijn gaan behooren en jaarlijks duizenden reizigers Java bezoeken alleenlijk met het doel de Baraboedoer, het beroemdste bouwwerk van het Oosten, en andere oud-Javaansche monumenten te bewonderen, dan wil het ons maar zelden bewust worden, dat diezelfde oudheden, welke thans zoo hoogelijk worden gewaardeerd, door vroegere geslachten met spot en onverschilligheid plachten te worden bejegend en aan de grofste verwaarloozing en ergerlijkste vandalismen prijsgegeven werden. En wanneer we dan in gedachten de rij aan ons laten passeeren der mannen, die zich in dien vroegeren tijd als gestreng be- en veroordeelaars van die kunst hebben opgeworpen, dan wordt het ons ietwat vreemd te moede als we bemerken, dat zij bij het neerschrijven van hun zoogenaamd objectieve oordeel — het oordeel dat aan de ervaring der eeuwen heette te zijn getoetst — feitelijk niet anders deden dan het beeld van zich zelven, van hun eigen tijd en de daarin levende idealen te laten weerkaatsen in den spiegel, die de Javaansche oudheid gediensdiglijk voor hen ophield. Het dringt dan tot ons door, dat ook ons eigen aesthetische oordeel over die kunst, hoe scherp ook omljnd, met hoeveel overtuiging ook uitgesproken, niet anders kan wezen dan zoo'n zelfde spiegelbeeld, bestemd om weer

te vervagen en voor een ander plaats te maken met het komen van een nieuwen tijd met nieuwe menschen en nieuwe denkbeelden.

Maar we willen ons niet met de toekomst bezighouden. Ik verzoek U met mij Uwe aandacht te richten op het verleden, op het langzame ontwikkelingsproces, dat zich in twee eeuwen tijds heeft voltrokken en dat ik zou willen noemen: het ontwaken van het aesthetisch gevoel voor de Hindoe-Javaansche oudheid.

Voor onze 17de eeuwse Compagniesdienaren bestond die oudheid niet. Wellicht hebben wel enkelen van hen op een Mataramsche hofreize, waarvan de route dicht langs de Prambanan voerde, een vluchtig bezoek aan de tempelbouwwallen aldaar gebracht, maar dan hebben ze de moeite niet genomen, hun indrukken ervan te boek te stellen. Hadden zij dit wel gedaan, dan zou er zonder twijfel niet meer begrip en waardeering uit hunne woorden gesproken hebben dan uit die van Abraham ROGERIUS, die in zijn „Open Deure tot het verborgen Heydendom” van 1651 over de „Pagoden” sprekende, die hij op de Coromandelsche kust had leeren kennen, opmerkt ¹⁾: „Daer staen in 't ghemeen zeer verschrickelijke Beelden: Mannen met veel Hoofden ende Armen. 't Is yselijck deze afbeeltsels aen te zien”. Philippus BALDAEUS weet in zijn „Afgoderije der Oost-Indische Heydenen” van 1672 ook de reden te noemen waarom deze afbeeldsels zoo ijselijk zijn voorgesteld ²⁾: „Buijten en binnen (deze Pagoden) — zegt hij — staan veel Figuren en Monsters met veel hoofden en handen omringht met Serpente. . . boven op de Voorgevel stellen zij aangezichten met schrikkelijke oogen en groote Leeuwen en Varkens tanden . . . buyten twijfel tot geen ander eynde, dan om de voorbij gaande en intredende te verschrikken en te dwingen te offeren, waarvan de Brami-

1) Uitgave CALAND, 1915, p. 118.

2) Uitgave DE JONG, 1917, p. 186.

nes leven". De staalgravures, die de „Open Deure" en de „Afgoderije" verluchten spreken een zelfde taal als de tekst. Het zijn dwaze caricaturen van Indische godheden, mythen en ceremoniën, waarin slechts plaats voor spot en minachting blijkt te wezen. En hoe kon het anders? Niet alleen uit hoofde van hun Christelijke geloofsovertuiging namen deze Hollanders aanstoot aan de uitingen van het Indische heidendom, ook hun gansche levensstijl moest er tegen in opstand komen. Deze stijl, even krachtig als zij zelven, verdroeg zich niet met dien van een zoo anders geaard volk als het Indische, stootte dien af, en eerst nadat de 18de eeuw een inwendige verzwakking van dien stijl zou hebben te weeggebracht, zou er zich een flauwe belangstelling — curiositeit is een beter woord — voor de oude Indische cultuur kunnen gaan openbaren.

Van de Nederlanders uit de 18de eeuw, die op hunne Kartasoera'sche dienstreizen een uitstap naar de Pram-banansche bouwvallen ondernamen, hebben er een zeshalve aantal aantekeningen van hunne bevindingen nagelaten. Veel belangrijks treffen we hierin niet aan. Na wat op het terrein te hebben rondgekeken en den dichtbegroeiden heuvel, waarin toentertijd de Ciwa-tempel van het Lara Djonggrang-complex schuil ging, te hebben bestegen, wijdden de heeren eenige aandacht aan de beelden in de cella's, waarvan er één, nml. het Durga-beeld, van metaal heette vervaardigd te zijn. Voorts waren het vooral de groote tempelwachters van de tjandi Sewoe, volgens Reimers woorden ³⁾ „grof en dik van lighaamsproportie, met gekrult Hoofdhaar, en wreed gesigt en uyt den Mond vooruytstekende slaglanden" welke als curiosa werden bezichtigd. Onnoodig te zeggen, dat de kennis omtrent deze en andere oudheden, welke uit de reisaantekeningen aan het licht komt, niet veel meer inhoudt dan wat het reisverslag van den Gouverneur

---

³⁾ *Bijdragen Kon. Inst.* LIV, 1902, p. 584.

Generaal Van Imhoff uit 1746 erover weet mede te deelen ⁴⁾), t.w. „dat de Javanen voor dezen van de secte der Brammineezen onder de Heidenen zijn geweest”. Overigens is het niet weinig teleurstellend uit dezelfde aantekeningen te ontwaren, dat de bezichtigde oudheden slechts bitter weinig belangstelling en weetlust bij de Nederlandsche bezoekers vermochten te wekken. De eenige, die er zich waarlijk voor interesseert is de Duitser Carl Friedrich REIMER, die door zijn langdurig verblijf op Ceylon en zijne reizen door Voor-Indië zijn blik verruimd en eenige kennis omtrent den Hindoe-godsdienst opgedaan had ⁵⁾). Als hij na een bezoek aan Prambanan in 1791 te Batavia komt, blijkt men daar, zelfs op het Bataviaasch Genootschap, in volslagen onwetendheid omtrent de allerbekendste godheden van het Hindoeïsme te verkeerden, hetgeen hem ertoe doet besluiten, „een schriftelijk Opstel ter Elucidatie” van een en ander aan den Secretaris van het geleerde Genootschap te doen toekomen. „Na welke ophelderingen — merkt hij spijtig op — mij niet gebleken, dat verdere beweging over brahmineesche oudheden is gemaakt” ⁶⁾).

De 18de eeuw zou niet in onkunde en onverschilligheid haar einde naderen, alvorens zich een hoopvol teeken van ontwakende belangstelling had voorgedaan. In 1778 valt de oprichting van het zooeven reeds genoemde Bataviaasch Genootschap — oudste instelling van dien aard in het Oosten —, gevormd naar het voorbeeld van de talrijke instituten en maatschappijen, die omstreeks het midden der 18de eeuw onder invloed van de denkbeelden der Verlichting in Engeland, Frankrijk en Nederland waren tot stand gebracht met het doel de algemeene volkswelvaart door het aankweeken en verspreiden van kennis te bevorderen. „Van Kunsten en

---

⁴⁾ *Bijdr. Kon. Inst.* I, 1853, p. 407.

⁵⁾ BOSBOOM, *Bijdr. Kon. Inst.* LIV, p. 581.

⁶⁾ *L.c.* p. 582.

Wetenschappen" noemde het Genootschap zich; als zinspreuk had het de in het vaderland dierbaar geworden leuze „Ten Nutte van het Gemeen" aangenomen. Beteekende dit wellicht, dat het, behalve de beoefening der wetenschappen te bevorderen, ook de oogen van de koloniale gemeenschap wenschte te openen voor wat er aan inheemsche kunsten uit vroeger en later tijd op Java te bewonderen viel? Men scheppe zich deze illusie niet. Uit alles blijkt, dat voor het Genootschap het begrip „Kunsten" veelal nog de oude, van middeleeuwsche opvattingen getuigende, zeer wijde beteekenis bezat, waarbij het evenals de woorden „ars" en „techné" alles omvatte wat door den mensch gevormd wordt of gemaakt ⁷⁾. Volgens deze opvatting vielen dus b.v. onder de rubriek „Kunsten" de door het Genootschap uitgeschreven prijsvragen, waarbij een belooning van ten minste 100 Rijksdaalders werd uitgelooft voor „dengenen, die 100 potten witte kalk, in het distrikt Batavia gemaakt, levert, deugd en prijs gelijk met de Bantamsche"; of voor dengene, die „betere Vloersteen, dan tot heden te Batavia gebakken zijn, uitvindt; of voor „de Schoolmeesters, die het spinnen en kousen breien in hunne scholen den kinderen aanleeren" ⁸⁾. Belangrijker dan dit is het feit, dat dezelfde opvattingen omtrent het begrip kunst nog tot diep in de 19de eeuw van kracht blijven, ja dat er nog in een oudheidkundig werk van 1873 de duidelijke sporen van zijn waar te nemen ⁹⁾.

Het zwaar verambtelijkte, in deftigheid verstarde Genootschap uit het laatste kwart der 18de eeuw heeft de

⁷⁾ HUIZINGA, *Cultuurhistorische Verkenningen*. 1929, p. 99.

⁸⁾ *Gedenkboek Bataviaasch Genootschap 1778—1878*, Bijlagen A en T.

⁹⁾ LEEMANS, *Boro-Boedoer*. Van het hoofdstuk in dit werk over „het monument in zijn kunstwaarde" is een groot gedeelte gewijd aan de bespreking van zuiver technische zaken b.v. bouwstoffen, hare bewerking, verband der steenen en steenlagen, goede voorzorgen tegen werking van regen en vocht, enz.

wetenschappen niet uit hun diep koloniaal verval kunnen opheffen, noch heeft het iets wezenlijks tot stand gebracht tot dieper begrip en grooter waardeering van de Javaansche oudheid en schoonheid. Aan de Britsche tusschenbestuurders was het voorbehouden baanbrekend werk op beide gebieden te verrichten ¹⁰⁾. Plotseling, als een forsche wind, die dufheid en onverschilligheid voor zich uit dreef, kwam het archaeologisch-ethnografisch-historisch onderzoek van Raffles en de zijnen over Java en Bali gevaren, velen tot onderzoek en ontdekkingen inspireerend, alom belangstelling en toewijding wekkend. Colonel MACKENZIE is de eerste in de rij der Britsche onderzoekers, die hier met eere moet worden genoemd. Zijn aantekeningen van 1812 over een bezoek aan de tempelbouwwallen te Prambanan ¹¹⁾ leggen een wel-sprekend getuigenis af van zijn scherp waarnemings-vermogen en, niet minder, van zijn zuiveren, gecultiveerden, tot vrij en zelfstandig oordeelen bekwamen kunst-smaak. Het laat zich verstaan, dat hij als zoon van zijn tijd onder invloed van het neo-klassicisme staat en zich ook een eindweegs door deszelfs aesthetische opvattingen laat leiden. Zoo spreekt hij zijn onbewimpelde afkeuring uit over de „negro-staring faces” van de poortwachters der tjandi Sewoe en voelt hij zijn bewondering voor de Hindoe-Javaansche beelden stijgen naar mate zij minder gelijkenis met het Maleische, Javaansche of Hindoe-type vertoonen en door het bezit van een „aquiline nose” of een „Roman countenance” de ideëele schoonheid van Hellas en Rome meer nabij komen. Beperkingen van dezen aard beletten Mackenzie intusschen niet in de ont-redderde ruïnen van Prambanan met feillooze zekerheid

¹⁰⁾ Dit kan gezegd worden zonder te kort te doen aan de — overigens tot zeer bescheiden afmetingen gereduceerde — verdiensten van Engelhard (zie o.a. KROM, *Bijdr. Kon. Inst.*, 76, p. 437 vlg.) en Cornelius (zie laatstelijk J. F. STUTTERHEIM, *De teekeningen van Jav. oudh. i. h. Rijksmuseum v. Ethnogr.*, 1933).

¹¹⁾ *Verhand. Bat. Gen.* VII.

het beste en schoonste te herkennen, dat de Hindoe-Javaansche kunst heeft voortgebracht. Hij is de eerste, die in het Buddha-beeld „the mild and innocent look” heeft opgemerkt; de eerste ook, die de „simplicity and chastity of style” van de tjandi Kalasan prijst, aan deze lofuiting de woorden toevoegend „All is Unity, Light and Truth” (de substantieven voorzien van de veel beteekenende hoofdletters, die een rechtgeaard zoon van de Verlichting aan deze eerbiedwaardige begrippen verschuldigd was). De grootste eer komt Mackenzie ongetwijfeld toe voor het ontdekken in al hun schoonheid van misschien wel de edelste sculpturen van Midden-Java, de bodhisattva-figuren van de tjandi Sari. „The whole is most beautiful” roept hij uit en in diepe bewondering ziet hij op naar de „inimitable softness in the lines of the countenance and the half bending inclination of the head, the mild, the modest countenance, inclining with a bashful timidity, while the body and limbs are advancing in movement”. Later roemt hij nogmaals „the inexpressible delicate mild air; the symmetry, the grace, the proportion of the sculpture” en we zijn ervan overtuigd, dat hij niet van een stijlfiguur gebruik maakt als hij tot twee maal toe verzekert, dat hij met grooten tegenzin de tjandi Sari met zijn wonderschoon beeldhouwwerk heeft moeten vaarwel zeggen.

In bewondering voor de Hindoe-Javaansche oudheid zijn RAFFLES en zijn medewerkers stellig niet bij Colonel Mackenzie achtergebleven. Slaat men het aan de oudheden gewijde hoofdstuk in de steeds nog bewonderenswaardige History of Java op, dan is er welhaast geen bladzijde waar niet woorden als „grandeur”, „magnificence”, „ancient splendour”, „most delicate workmanship”, „infinite taste and judgment” e.d. voorkomen. Het is hier eer een te veel dan een te weinig dat schaadt; een te veel, dat ons in twijfel doet verkeereren of de zoo kwistig toegezwaaide lofuitingen wel alle uit een oprechte en diepgevoelde bewondering zijn voortgekomen.

Om ons dit te doen gelooven, hadden er ongetwijfeld meer gradaties en modulaties in den ietwat eentonigen lofzang te vernemen moeten zijn geweest; waren de kunstwerken van den eersten rang met meer onderscheiding genoemd en waren aan de minder fraaie of inferieure zaken woorden van critiek niet gespaard gebleven. Wij vragen ons nu af, of Raffles waarlijk oog heeft gehad voor de schoonheid van Baraboedoer als hij de overblijfselen op den Diëng „perhaps more interesting” noemt ¹²⁾; of het werkelijk uit zijn hart gesproken is als hij bijv. verklaart „the moulding and sculpture of this temple — i.e. de tjandi Kidal — are in the same style of Brambanan and Boro-budur, but of still greater beauty” ¹³⁾; en of er iets van de aesthetische kwaliteiten der Javaansche oudheid aan hem kan zijn geopenbaard, wanneer het toch zoo sterk in het oog springende verschil in stijl van de Midden- en Oost-Javaansche monumenten aan hem blijkt te zijn voorbijgegaan en hij alle — behalve Soekoeh — klakkeloos in één zelfde bloei-periode tezamen brengt ¹⁴⁾. Een en ander overwegende kunnen we ons niet aan den indruk onttrekken, dat in Raffles en zijne door hem gecensureerde medewerkers het aesthetisch gevoel wellicht minder luid gesproken heeft dan het alleszins verklaarbare streven om de belangrijkheid van de door hen ontdekte of voor het eerst beschreven monumenten door het overvloedig gebruik van lovende termen zooveel mogelijk te accentueeren. Een streven, dat stellig in niet geringe mate is versterkt door de zucht om de eigen verdiensten op oudheidkundig gebied zoo gunstig mogelijk te laten afsteken tegen de tekortkomingen ten deze van het zoo gehate Hollandsche Compagniesbewind ¹⁵⁾.

¹²⁾ *History*, p. 29.

¹³⁾ *O.c.*, p. 44.

¹⁴⁾ *O.c.*, p. 62.

¹⁵⁾ Zie o.a. *History*, p. 67: „The indifference of the natives has been as great as that of their conquerors”.

Als derde in de rij van groote Britsche onderzoekers noemen wij den Djokja'schen Resident John CRAWFURD. Deze zeer verdienstelijke auteur van de *History of the Indian Archipelago* past de neo-klassicistische criteria met grootere gestrengheid toe dan zijn voorgangers en is veel minder mild gestemd jegens de Hindoe-Javaansche kunst dan zij. Wat de architectuur betreft heeft ook hij weliswaar woorden van lof over voor een bouwwerk als de tjandi Kalasan, maar als hij hierbij opmerkt „what is chiefly to be admired is the excellence of the materials, their great solidity and the minute laboriousness of the execution” ¹⁶⁾, herinnert dit er ons andermaal aan, dat het begrip „kunst” voor hem en zijn tijdgenooten een gansch andere beteekenis had dan voor ons. Trouwens in het algemeen kunnen de monumenten hem maar matig bekoren. Hij mist er in zijn dierbare klassieke balustraden, kolonnaden en kolommen, waardoor zij een zwaar en plomp voorkomen hebben, niettegenstaande de overlading met ornament. Ook vindt hij de bouwsels te klein, de ingangen te laag, het inwendige te donker en eng ¹⁷⁾. Zijn conclusie moet dan ook luiden, dat er over het algemeen grootschheid noch verhevenheid in de tempels te Prambanan te bekennen valt ¹⁸⁾ en dat er een groote hoeveelheid uitstekend materiaal, bedrevenheid, tijd en arbeid zijn verspild, zonder een daarmede evenredig resultaat te voorschijn te roepen ¹⁹⁾. In Crawford's oordeel over de vrijstaande beelden vinden we

¹⁶⁾ *History of the Ind. Arch.* II, 1820, p. 200.

¹⁷⁾ O.c. p. 200. Zie ook zijn merkwaardige opvatting over de geringe eischen welke het bouwen van de tempels te Prambanan stelde: „With materials of such excellence the construction of the temples of Prambanan can not be contemplated as a task of very extraordinary difficulty, for there is neither boldness nor grandeur in the design. There is nothing here upon a great scale, nothing but that seems within the reach of the most obvious mechanical contrivance, the most ordinary efforts of common ingenuity”.

¹⁸⁾ *Asiatic Researches* XIII, 1820, p. 357.

¹⁹⁾ *History*, p. 200.

voor het eerst het scherpe onderscheid gemaakt — een onderscheid, dat zich tot voor kort zou handhaven — tusschen de aesthetische kwaliteiten van de beelden uit de Midden- en de Oost-Javaansche periode en de zgn. voorouderbeelden, die buiten den Hindoe-invloed om zijn ontstaan ²⁰⁾. De eerste vinden genade in zijn oogen, voorzoover de afgebeelde menschelijke figuren tot de „genuine Hindu-cast” blijken te behooren. Hij moet toegeven, dat „not unfrequently there is a handsome representation of the human features and symmetry and proportion are not disregarded”, maar als hij daarbij opmerkt, dat de beelden „for such a state of society” met ongewone bedrevenheid zijn uitgevoerd, zegt deze toevoeging ons genoeg over Crawford’s dunk van dit soort beeldhouwwerk. Waar hij zich zoo gereserveerd toont in zijn appreciatie van de Midden-Javaansche beelden, die den Europeeschen smaak steeds het meest hebben kunnen bekoren, is het niet te verwonderen, dat de daarvan zoo sterk verschillende Oost-Javaansche kunst slechts uitroepen van afschuw aan zijn pen vermag te ontlokken. „In the sculpture of these — zegt hij — the rude inhabitants appear as if left to themselves, and forgetting the principles of the more decent Hinduism, portrayed in the first class of temples, to have remembered only its grosser parts and to have allowed their imaginations to wanton without pride”... „They are generally monstrous, being partly only human” ²¹⁾. Nog begrijpelijker is het, dat de auteur den voorouderbeelden nau-

²⁰⁾ O.c., p. 206. Door Crawford resp. aangeduid als: „images belonging to the genuine worship of the Hindus”, „images dedicated to that worship in its decline”, en „images of a rude description, probably of a more ancient religion than Hinduism”. Deze indeeling correspondeert met zijne simplistische voorstelling van de maatschappelijke verhoudingen in de Hindoe-Javaansche samenleving: „In so rude a state of society as that which existed in Java, we cannot, indeed, contemplate more than three orders: the priest, — the rulers, or military, — and the people or servile body”.

²¹⁾ O.c., p. 206.

welijks een blik waardig keurt en er met een verachtelijk „extremely rude and ill fashioned” aan voorbij gaat. Feitelijk is de eenige eigenschap der Hindoe-Javaansche sculptuur, die Crawfurd's onverdeelde goedkeuring wegdraagt, de algeheele afwezigheid van indecente en onnatuurlijke voorstellingen op de bas-reliefs. „Among the great variety of representations — schrijft hij in een vlaag van prae-Victoriaansche preutschheid — I should be at a loss to point out a single object that could give offence to the most fastidious delicacy” ²²⁾).

Het met eenige uitvoerigheid vermelde oordeel van Crawfurd over de Hindoe-Javaansche kunst is daarom van veel belang, omdat dit het is geweest, dat in de volgende halve eeuw den toon heeft aangegeven in de kunst-critiek. Dit kan ons niet verwonderen, daar de critische houding van Crawfurd niet alleen meer overeenstemde met den Hollandschen, van nature gereserveerden en van alle uitbundigheid afkeerigen volksaard, dan de geestdriftige uitingen van Mackenzie en de opgeschroefde loftuitingen van Raffles, maar bovendien ongevraagd een verzachtende omstandigheid leverde voor het voor de Hollandsche eigenliefde ietwat beschamende feit, dat de eer van de ontdekking der monumenten niet aan landgenooten, maar aan vreemdelingen toekwam.

Van een eigen houding der Nederlanders ten aanzien van de Javaansche oudheden kan in de eerste decennien der 19de eeuw nauwelijks gesproken worden. Het door Raffles enthousiasme ontbrande strooovuur doofde even spoedig uit als het ontvlamd was. Na 1816 slaapt de belangstelling wederom in, om slechts in enkele onderzoekers, reizigers en bestuursambtenaren na te vonken. De oorzaken hiervan laten zich aanwijzen in dezelfde omstandigheden, die vóór het Britsche tusschenbestuur van invloed waren geweest: de moeilijke bereikbaarheid der meeste oudheden, het achterwege blijven van steun van Gouvernementswege en van aanmoediging door

²²⁾ O.c., p. 202.

particulieren, gebrek aan de noodige hulpmiddelen enz. ²³⁾. Echter dient in dezen tijd ook met andere factoren rekening te worden gehouden. Hoe zonderling het ons ook moge toeschijnen, het is een feit, dat de generatie na 1816 oprecht gemeend heeft, dat verdere onderzoekingen op oudheidkundig gebied nutteloos en overbodig waren, omdat door Raffles en Crawfurd reeds nagenoeg alles op het gebied van ontdekken en beschrijven der monumenten was verricht en dat dientengevolge de taak van hun opvolgers zich had te bepalen tot het nalezen van wat de Engelschen over het hoofd hadden gezien. Zoo meent Resident VALCK in 1840, dat „de prachtige tempel van Boroboedoer reeds zoo dikwijls is beschreven en afgebeeld, dat het onnoodig zal zijn, daarover bij deze uit te wijden” ²⁴⁾. Ook oordeelt MÜNNICH zeven jaar later „dat na Raffles de midden-Javaansche monumenten geen beschrijving van zijn hand meer vorderen” ²⁵⁾. Zelfs moet BRUMUND nog in 1868 in de inleiding van zijne „Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme op Java” een denkbeeldigen ondervrager, die het nut van voortgezette nasporingen in twijfel trekt, geruststellen op dit punt door hem op de vele fouten en omissies in Raffles' History te wijzen, en hem onder het oog brengen, dat Raffles en Crawfurd geenszins de Hercules-zuilen zijn waarbuiten men niet zou kunnen zeilen ²⁶⁾.

Werkte de overtuiging, dat er weinig of niets meer te verrichten viel ontmoedigend op de enkelen, die zich tot oudheidkundige onderzoekingen aangetrokken voelden, er was nog een tweede, niet minder belangrijke factor, eveneens van negatieven aard, die een ernstig beletsel voor de ontplooiing van belangstelling en studiezijn vormde. Wij, die gewoon zijn Baraboedoer als één der

²³⁾ Vgl. VAN HOËVELL, *Verhand. Bat. Gen.* XXI, 1846, Inl.

²⁴⁾ *Tijdschr. v. Ned. Ind.* 1840 I, p. 183.

²⁵⁾ *De Gids* 1847, p. 490.

²⁶⁾ *Verhand. Bat. Gen.* XXXIII 1868, p. 10.

toppunten der Oostersche kunst te beschouwen en door de bewondering voor dit monument ons de schoonheden der andere Hindoe-Javaansche oudheden helderder bewust plegen te maken, wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat de ontdekking van dit wereldwonder onder Raffles' bewind in het jaar 1814 niet een schok van blijdschap en ontroering door de wetenschappelijke en kunstlievende wereld heeft doen gaan en dat er niet aanstonds honderden handen in het werk zijn gesteld om de verborgen schatten van aarde, puin en vegetatie te bevrijden. De werkelijkheid brengt ons een gansch ander beeld voor oogen. Niet alleen werd de ontgraving van het heiligdom in een uiterst traag tempo uitgevoerd — onder Raffles' bewind aangevangen, was zij na vele en langdurige onderbrekingen omstreeks 1847 nog niet voltooid ²⁷⁾ —, maar ook schijnt niemand aanvankelijk de belangrijkheid van de ontdekking te hebben beseft. In de eerste plaats Raffles niet ²⁸⁾, althans hij wijdt aan het bouwwerk in zijn *History* niet meer dan één pagina druks. Ook Crawford geeft in zijn beknopte beschrijving van 1820 ²⁹⁾ geen blijk een juist begrip van den omvang en beteekenis der gedane ontdekking te bezitten. Na deze beiden moet er een veertig jaar verlopen eer er weer iets van eenige beteekenis over Baraboedoer wordt gepubliceerd ³⁰⁾. Men gaat aan het bouwwerk voorbij en zwijgt. In de vakliteratuur ontbreken de kreten van blijde verrassing, van grenzelooze verbazing en toome-

²⁷⁾ MÜNNICH deelt in *De Gids* van 1847 mede, dat hij met aandacht had toegezien „hoe de inlanders nog wekelijks eenen dag besteedden om de tusschengangen van het groote praalgebouw van Boroboedoer van de samengepakte vulkaanasch te zuiveren”.

²⁸⁾ Tenzij het Raffles' bedoeling is geweest in zijn niet verschenen werk, dat uitsluitend aan de oudheden gewijd zou zijn (KROM, *Inl. H. J. Kunst* I p. 7), eene uitvoerige beschrijving van Baraboedoer op te nemen.

²⁹⁾ *Transactions of the literary Soc. of Bombay*, II, p. 154—166.

³⁰⁾ Nml. door WILSEN, *Tijdschr. Bat. Gen.* I, 1853, p. 235.

looze bewondering, die bijvoorbeeld de Fransche reizigers doen hooren, als zij in het Kambodja'sche oerwoud Angkor Vat, dat andere wereldwonder, voor zich zien oprijzen. Geen woorden kunnen zij vinden, geen vergelijkingen zijn hun te stout om hun landgenooten een denkbeeld van het door hen aanschouwde miraculeuse bouwwerk te geven³¹⁾. „Paris et Londres d'aujourd'hui sembleraient de simples bourgades" vergeleken bij deze tempelstad; de Sint Pieter te Rome, het Alcazar te Sevilla en het Alhambra te Granada verzinken in het niet bij den luister van Angkor. „A la vue de ce temple — roept Mouhot uit — l'esprit se sent écrasé, l'imagination surpassée; on regarde, on admire, et saisi de respect, on reste silencieux; car où trouver des paroles pour louer une oeuvre architecturale, qui n'a peut-être pas, qui n'a peut-être jamais eu son équivalent sur le globe?"

Hoe weldadig doet deze geestdrift aan als we ze met de lauwheid en onverschilligheid ten aanzien van Baraboeidoer vergelijken!

Ging er dus van de ontdekking van het stupa-heiligdom geen prikkel uit, evenmin vonden onderzoekers aanmoediging of steun bij de overheid of bij particulieren. De Regeering deed niets en zou de geheele 19de eeuw nagenoeg niets blijven doen voor monumentenzorg en -onderzoek³²⁾. Ergerlijke staaltjes van onverschilligheid, verwaarloozing en vandalisme bereiken ons van alle zijden. Gingen de gouvernementendiensten niet voor met het afbreken van oude bouwwerken als er ergens behoefte aan bouw materiaal bestond? Zag Münnich niet in het jaar 1847 op een publieke verkooping een menigte Hindoe-Javaansche bronzen beelden als een hoop oud roest op den grond liggen³³⁾ (dezelfde soort beelden,

31) NAUDIN, *Le groupe d'Angkor vu par les écrivains et les artistes étrangers*, Saigon 1928.

32) ROUFFAER, *Tjandi Djago*, Voorbericht.

33) *De Gids* 1847, p. 499 n.

die nu op de Europeesche kunstmarkt à prix d'or pleegt te worden verhandeld)? En was dezelfde auteur er niet getuige van, hoe op last van een Resident de natuursteen overblijfselen van een heiligdom door inlanders met patjoels uit een ijzerharde lava-bedding werden losgehakt? „Het spreekt van zelf — schrijft hij ³⁴⁾ — dat onder houweel en bijl vele steenen werden verbrijzeld en dat het werk daaronder aanmerkelijke schade moest lijden. De Javanen trachtten daarbij terstond de breuken en ontstane inzakkingen zoo goed mogelijk te herstellen, en daarenboven rangschikten zij alles, dat zij verspreid vonden, naar hun denkbeeld van orde, of liever naar het toeval”. Duidelijker sprekend voorbeeld van de toenmalige opvattingen is wel niet denkbaar. Dezelfde auteur bepleit de noodzakelijkheid om de vervoerbare oudheden onder behoorlijk toezicht te stellen en de Brahmiensche tempels geheel te doen ontgraven, zuiveren van vegetatie en bewaken. „Zoo zouden deze oudheden — meent hij — het schoone Java tot een blijvend sieraad strekken; elke reiziger zou daarbij een wijle met aandacht en verwondering vertoeven; en dan zouden zij wellicht voor de wetenschap en voor de geschiedenis der volkeren dezelfde waarde bezitten, als de zuilen van Rome en de opdelfselen van Pompeji voor de kenners van het oude Westen”. Men bemerkt uit deze woorden, dat iemand als Münnich bij het aanschouwen van Hindoe-Javaansche oudheden nog geen schoonheids-emoties beleefde, doch er voornamelijk zijn dorst naar kennis door voelde aangewakkerd. Niettemin bevat zijne aansporing een bewijs, dat de oogen, althans van enkelen, langzaam bezig waren voor de beteekenis der oude monumenten open te gaan ³⁵⁾.

³⁴⁾ *L.c.*, p. 500.

³⁵⁾ Onder hen moet ook DOMIS worden genoemd, een van de weinige residenten die zich voor het lot der oudheden heeft geïnteresseerd. „Ook de geheele plaats heb ik doen opruimen — schrijft hij (*De Residentie Pasoeroeang*, 1836, p. 121) — en de beelden, welke er vroeger gestaan hadden en die, benevens andere

Eene aanwijzing in dezelfde richting zou men gaarne willen ontdekken in het feit, dat in de eerste helft der 19de eeuw het aantal particuliere verzamelingen van beelden en beeldfragmenten aanmerkelijk toeneemt. De oudste verzameling van dezen aard werd gevormd door het 19-tal beelden, welke waarschijnlijk door den Onderkoopman en Fiscaal Lons in het jaar 1733 van Prambanan waren weggehaald en geschonken aan den Raad-Ordinair van Indië Coyett, in wiens landhuis op Goenoeg Sari te Batavia, sinds omstreeks 1750 als Chineesche tempel in gebruik, de stukken sindsdien zijn opgesteld geweest ³⁶). Een veel belangrijker en beroemder collectie was die, welke omstreeks het begin der 19de eeuw door Nicolaus ENGELHARD, Gouverneur van Java's Noord-Oostkust, was bijeengebracht en in den gouvernementstuin „De Vrijheid” te Semarang was opgesteld ³⁷). Hieronder bevonden zich o.a. de fraaie beelden afkomstig van de tjandi Singasari, die thans de trots van het Museum te Leiden uitmaken. Verklaart Raffles nog in 1817, dat Engelhard de eenige verzamelaar van Hindoe-beelden was in zijn tijd ³⁸), kort nadien schijnt men den smaak van het aanleggen van zulke collecties te hebben beetgekregen, althans volgens een bericht van 1847 „ontmoet men grootere of kleinere verzamelingen van steenen oudheden op vele plaatsen op Java. Overigens bezoekt men bijkans geen plaats in Java's midden-

---

oudheden, in den tuin van den A. R. te Malang aanwezig waren, te Singosarie doen overbrengen, alwaar ik dezelve bij de Tjoemkoop heb doen stellen; zij boezemen aldaar meer belang in; het nemen der beelden uit de nissen ontsiert de plaats, welke daardoor voor den oudheidkundige al het merkwaardige verliest”.

³⁶) VAN DE WALL, *Indische Landhuizen en hun Geschiedenis*, 1932, p. 9 vlg.

³⁷) ROUFFAER, *Tjandi Singosari*, Bijl. II. Het is niet onmogelijk, dat de kern van deze collectie in 1788 reeds te Semarang aanwezig was. Reimer althans vermeldt dat hij in dat jaar eenige beelden in de Marineschool aldaar heeft aangetroffen. *Bijdr. Kon. Inst.* LIV, p. 585.

³⁸) *History*, p. 55.

gedeelte, of hier en daar ziet men een beeld der Hindoesche oudheid pronken'' ³⁹⁾. Als men nu weet hoe prachtig een oud, bemost beeld het kan doen op het grasveld van een Indisch erf wanneer de avondzon er zijn stralen langs laat gaan of wanneer het in het clair-obscur van een overschaduwenden waringin staat opgesteld, zal men licht geneigd zijn de toename van het aantal beeldenparken op Java als een verheugend teeken van ontwakend kunstgevoel te begroeten. Indien men dan echter tevens bemerkt op welke vandalistische wijze juist de oudere en oudste verzamelingen met teer- en witkwast zijn bewerkt, hoe de beelden opzettelijk zijn verminkt, besmeurd, met snorren en baarden of groote starende oogen zijn beteekend, dan laat men elke illusie varen op dit punt en begrijpt, dat onze voorouders in die oudheden niet anders dan curieuse en koddige dingen zagen, „rariteiten", waarvan het verzamelen een mode was, gelijk vroeger die van zeldzame vlinders en schelpen.

Heb ik een vrij troosteloos beeld moeten ophangen van het algemeen gebrek aan waardeering en belangstelling in de eerste helft der 19de eeuw naar Raffles, te meer reden is er de enkelen met eere te gedenken, die desondanks de oudheden hebben bezocht en bestudeerd en er hunne aantekeningen over hebben te boek gesteld, al kunnen we het met de daarin uitgesproken aesthetische oordeelen veelal niet eens zijn.

Over het algemeen kan worden gezegd, dat de Hindoe-Javaansche architectuur zich veel eerder een plaats in de gunst der 19de eeuwers heeft weten te veroveren dan de beeldhouwkunst. Dit is volkomen begrijpelijk als men in aanmerking neemt, dat de bouwtrant en stijl der monumenten zóó sterk van de klassieke verschillen, dat de objectieve, klassieke maatstaf er zich niet of nauwelijks aan liet aanleggen en er aldus ruimte voor subjectieve waardeering ontstond. Er waren overigens genoeg

---

³⁹⁾ MüNNICH, *l.c.*, p. 497.

redenen voor de Nederlandsche onderzoekers om zich tot de Hindoe-Javaansche bouwkunst, vooral tot de Midden-Javaansche, aangetrokken te gevoelen. Van hun eigen barok waren zij nog niet zoo sterk vervreemd, dat ze niet een zekere uiterlijke verwantschap daarmede in den opzet, verdeeling en decoratie der Javaansche bouwwerken zouden opgemerkt en geapprecieerd hebben. Bovendien moet de uiterste zorgvuldigheid, waarvan deze monumenten in de uitvoering van de constructie, het aanbrengen van het steenverband enz. blijk geven, wel tot het hart van onze degelijke landgenooten hebben gesproken. We behoeven hen dan ook niet van napraten van de Britsche onderzoekers te verdenken, als zij bij vele gelegenheden blijken van bewondering voor de Hindoe-Javaansche bouwkunst aan den dag leggen en zelfs alle reserve laten varen als zij over de schoonheden van een bouwwerk als de tjandi Kalasan uitwijden.

Met de beeldhouwkunst en de bronsplastiek was het een geheel ander geval. In de critiek hierop werkten samen de ingewortelde Calvinistische afkeer van het heidendom met zijn verfoeilijken afgodendienst, en de neo-klassicistische smaak, die al wat er op kunstgebied was en werd gewrocht aan zijn strenge norm en canon toetste. Van het Calvinistisch standpunt hebben we reeds door de uitlatingen van Rogerius en Baldaeus kennis kunnen nemen. Onvermengd met de gevoelens, die hen vervulden, doch niet minder scherp is het oordeel van een zoo verheven exponent van den menschelijken geest als GOETHE, die bij het aanschouwen van Indische godenbeelden in diergestalte in de volgende verzen aan zijne verontwaardiging van vurig bewonderaar der klassieken lucht gaf ⁴⁰):

Und so will ich, ein für allemal,
Keine Bestien in dem Göttersaal!
Die leidigen Elephantengerüssel,
Das umgeschlungene Schlangengengüssel,

---

⁴⁰) *Sprüche in Reimen* (Sämmtl. Werke I, p. 21).

Tief Urschildkröt' im Weltensumpf,
Viel Königsköpf' auf einem Rumpf,
Die müssen uns zur Verzweiflung bringen,
Wird sie nicht reiner Ost verschlingen.

En:

In Indien möchte' ich selber leben
Hätte es nur keine Steinhauer gegeben.

In een eenigszins gewijzigden vorm vindt men de hoofdgedachte van Goethe's protest in de geheele oudheidkundige litteratuur van Crawford tot Brumund terug. Het is hierbij niet zoo zeer de onmenschelijken gedaante der Indische godenfiguren, waaraan de Duitsche dichter vooral aanstoot nam, die de Hindoe-Javaansche plastiek in een ongunstig daglicht stelde, als wel de onvergefelijke omstandigheid, dat — naar de woorden van den Leidschen hoogleeraar REUVENS uit 1826 ⁴¹⁾ — „de meeste Indische beeldwerken ongenoegzame ontleedkundige kennis verraden” en „de slapheid en rondheid van het niet gespierde vleesch” er hinderlijk in opvallen. Aan het Brahma-beeld van Singassari — let wel: een der allerschoonste stukken die ooit op Java zijn vervaardigd — is volgens den hoogleeraar dit gebrek aan ontleedkundige kennis zeer in het oog loopend, „de handen zijn geheel misteekend, het haar is slecht, maar de gezigten zijn redelijk wel”. Naar de meening van Moor, die hij aanhaalt, zijn de anatomische tekortkomingen der Indische beelden te wijten aan „het menigvuldige baden en zalven, welke de omtrekken des lighaams verwijfd maken”, terwijl volgens Erskine het bedoelde euvel zich laat verklaren uit het „oneindig aantal symbolen, welker gebruik den kunstenaar afhoudt van zich tot een hoogen kring van gedachten te verheffen”.

Bleef in het algemeen het oordeel over de beeldhouw-

---

⁴¹⁾ *Verhand. over drie groote steenen beelden in den jare 1819 uit Java naar de Nederl. gezonden, 3e kl. Kon. Ned. Inst. v. Wet., 1826, p. 152.*

kunst en bronsplastiek vrij ongunstig luiden, toch waren er enkele typen van beelden, waarop de critiek geen vat scheen te hebben, ja die zich reeds vroeg in een zekere populariteit hebben mogen verheugen, dit zijn de Ganeça en de Buddha-voorstellingen. Was het omdat in den goedmoedigen dikbuik met den olifantskop de Hollandsche ou-bolligheid geïncarneerd scheen te wezen? En was het omdat de Buddha-beeltenis in zijne hooge onverstoorbaarheid eerbied afdwong, ondanks alle vooroordeelen, die den blik van den 19den eeuwschen beschouwer vertroebelden? We weten het niet, maar zeker is het, dat Ganeça en Buddha ten aanzien van de sculptuur een gelijke beteekenis hebben gehad als de tjandi Kalasan voor de architectuur: die van baanbreker te wezen tot een hooger en onbevangener waardeering van de Hindoe-Javaansche kunst.

Tot dusver hebben we in het waarde-oordeel der Nederlandsche auteurs weinig vernomen, dat in belangrijke mate afweek van dat van Crawford. Naar mate we echter de jaren 1840 en '50 naderden klinkt uit de oudheidkundige beschrijvingen steeds duidelijker op de stem van de romantiek, vermengd met het onbestemde rumoer van andere klanken, die de onrustig geworden 19de eeuw deed hooren. De romantische stemming is aan het wetenschappelijk gehalte van het oudheidkundig onderzoek in het algemeen niet ten goede gekomen, evenmin als zij er toe kon bijdragen om het oordeel over de Hindoe-Javaansche kunst tot een hooger peil van waardeering op te voeren. Immers tot nauwkeurige waarneming van de monumenten en tot bewustmaking van de ontvangen indrukken gevoelden de romantische oudheden-minnaars zich geenszins geroepen. De verbrokkelde, wild-overwoekerende ruïnen waren voor hen niet meer dan een uitgangspunt, waaraan hunne verbeelding slechts vluchtige aandacht schonk om zich aanstonds in de nevelige verten van een gedroomde werkelijkheid te verliezen en in de bevrijdende stroomen van pathetisch-

sentimenteele ontboezemingen te ontladen. Ieder laat zich hierbij afdrijven op de stemming, die het moment en de eigen inborst hem ingeven. Zoo neemt VAN HOËVELL in 1849 een bezoek aan de ruïnen van Majapahit te baat om een woord van ernstig vermaan tot zijne landgenooten te richten; „Ken Uw roeping mijn vaderland. Laat er van Uwe verovering en beheersching dezer landen wat anders overblijven dan bouwvallen en puinhoopen, wat beters dan een flauwe schaduw van kunstgevoel en kunstzin!” Enz. ⁴²⁾ MÜNNICH geeft aan zijn romantische overpeinzingen in de volgende bewoordingen lucht: „De grijze kruin en de ingevallen kaken eens grijzaards leveren een treffende overeenkomst op met de vervlogen praal van vroeger eeuwen, met de bouwvallen van de verheven ijdelheid der voorgeslachten. In de groeve des eenen, op de puinhoopen der andere, staat onbedriegelijk geschreven „ik heb geleefd, ik ben geweest”, maar nog blijven beiden in hun weggezonden kracht de kenmerken dragen van schoonheid, trots en kracht, tot dat de vergankelijkheid den schedel en den laatsten steen zal hebben overmeesterd ⁴³⁾. Zelfs de brave BRUMUND gaat zich in 1853 aan een dergelijke ontboezeming te buiten, nadat hij den Javanen streng heeft afgevraagd: „Waart gij eenmaal de bouwmeesters van Tjandi Kali Bening?” ⁴⁴⁾

De onwezenlijke, romantische wijze van beschouwing der oudheden heeft in het tweede en gedeeltelijk nog in het derde kwart der eeuw een hoogst wonderlijke begeleidster in de gedaante van een plat-realistische, benepen en klein-burgerlijke visie op de Hindoe-Javaansche kunst; een visie, die haar, waar zij er de kans toe krijgt, verkleint en verlaagt door haar in de maffe sfeer van de Hollandsche binnenkamer over te brengen. Van deze

---

⁴²⁾ *Reis over Java, Madura en Bali*. 1849, p. 183.

⁴³⁾ *L.c.*, p. 498.

⁴⁴⁾ *Indiana I*, 1853, p. 40.

neiging vinden we een treffend staal bij BUDDINGH als hij in 1838 de troonzetels der bodhisattva-figuren in de tjandi Mendoet met „ouderwetsche Europese stoelen” vergelijkt en meent, dat de opstelling dezer beelden „het aanzien heeft van een familie-tafereel, waar de man en zijn gade huiselijk bij elkander gezeten, in een belangrijk gesprek gewikkeld zijn” ⁴⁵⁾. Een gelijke mentaliteit is er schuld aan, dat omstreeks 1850 op den top van den hoofdstupa van Baraboedoer een overdekt uitzicht-koepeltje met een zitbank werd aangebracht, waar men thee kon bestellen en van het fraaie uitzicht genieten ⁴⁶⁾. We zouden in dit verband nog melding kunnen maken van de naargeestige grapjes, welke sommige auteurs zich ten koste van onbegrepen beeldvoorstellungen veroorloven en daarbij nog wijzen op de afzichtelijke prentjes, de oudere in staaldruk, de latere in wansmakelijke kleuren, welke de oudheidkundige beschrijvingen plegen „te verluchten”, zooals het heette. Maar genoeg van dit alles. Liever dan dit weinig opwekkende overzicht voort te zetten, willen we nog een oogenblik de aandacht vragen voor een persoon, die in zijn visie op de oudheden de typische eigenschappen van de romantische periode — verminderd met de klein-burgerlijkheid — in zich vereenigt, doch tevens van geheel eigen aesthetische opvattingen blijk geeft. Ik heb het oog op den schilder-teekenaar-archaeoloog H. N. SIEBURGH ⁴⁷⁾, een van de wonderlijkste mannen, die zich ooit met oudheden hebben beziggehouden. In 1836 naar Java vertrokken, bereist hij uit eigen aandrif en op eigen kosten de voornaamste monumenten op Midden- en Oost-Java, waaronder verscheidene tot dusver geheel onbekende, stelt er een beschrijving van te boek (onlangs fragmentarisch uitgegeven) en vervaardigt er een 50-tal teekeningen en 37 olieverf schilderijen van (alle thans in het Rijks-

⁴⁵⁾ *Tijdschr. v. Ned. Ind.* 1838 I, 2, p. 399, 401.

⁴⁶⁾ KROM, *Monographie*, p. 29.

⁴⁷⁾ DE BRUIJN, H. N. *Sieburgh en zijn beteekenis voor de Jav. oudheidkunde*, diss. Leiden 1937.

museum voor Volkenkunde te Leiden). Na een klein burgermansfortuin aan zijne oudheidkundige exploratietochten te hebben besteed, zonder van Regeeringswege ooit anderen dan platonischen steun te hebben ontvangen, wordt hij ziek en sterft op 43-jarigen leeftijd in de armoedige pasanggrahan te Radjagaloeh, Oostelijk van Madjalengka. Warsch van alle schoolsche kennis als hij was, is Sieburgh zijn leven lang een dilettant gebleven op alle gebieden waarop hij zich bewogen heeft, de litteratuur, de kunst en de wetenschap; des te opmerkelijker is het, dat zijn geest flitsen van een luciditeit vertoont, welke somtijds aan genialiteit schijnt te grenzen. Of-schoon zijne verklaringen van bas-reliefreeksen, iconographische, mythologische en religieuze voorstellingen gewoonlijk kant noch wal raken, is hij het niettemin geweest, die voordat iemand eenig inzicht in de mahayanistische iconographie toonde, een bijna juiste interpretatie van de Mendoetsche trias gaf ⁴⁸⁾ en die, een eeuw vóór Stutterheims ontdekking, de volledig juiste verklaring van de drie sferen waarin het Baraboedoerbouwwerk verdeeld is, voorstelde ⁴⁹⁾. Een gelijke ongelijkmatigheid als in zijn archaeologischen arbeid openbaart zich in zijn artistieke beschouwingswijze der oudheden. Eén blik op zijn zelfportret met de somberdweepende oogen, den zinnelijken mond en de onstuimig opkruivende haartoeven doet ons in hem den romanticus vermoeden en dit was hij inderdaad, in hart en nieren. Het geheele romantische arsenaal is op zijn schilderstukken terug te vinden: in de eerste plaats de sombere, eenzame tempelruïnen, door den auteur ook wel beteekenisvol „graftomben” geheeten ⁵⁰⁾, waarbij de obligate

⁴⁸⁾ O.c., p. 46.

⁴⁹⁾ O.c., p. 79. Vgl. STUTTERHEIM, *Tjandi Bara-boedoer* 1929, p. 28 vlg.

⁵⁰⁾ Achterschrift op een der schilderijen van Diëng. S. ziet in de monumenten op den Diëng „graftempels, van een kelder voorzien, welke een of meer lijken bevat kunnen hebben”, DE BRUIJN, o.c., p. 52.

treurwilgen, naar 's lands gelegenheid tot waringins verindischt, niet ontbreken; maar dan ook het bleeke licht van de zilveren maan, dat door woest dreigende wolkengevaarten heenbreekt en zich weerspiegelt in een geïmproviseerd bergmeer, aan welks oever zich een flamingo ophoudt; zelfs ontmoeten we er de befaamde, rond het vuur geschaarde rooverhoofdlieden in de gedaante van met lansen gewapende Javaansche dessa-lieden, die om onnaspeurlijke redenen in het holst van den nacht de wacht bij de tjandi Singasari blijken te hebben betrokken ⁵¹⁾. Een en ander ten vreemdste contrasteerende met allerhande Hollandsche reminiscensen, waarvan de schilder zich niet vrij heeft kunnen maken, o.a. zoetelijke roze-wit-blauwe luchten uit de school van Schelfhout en Koekkoek; tempelsteen en Geldersche klinkers opgevat en weergegeven; een bas-relief voorstelling te Soekoeh, waarop we zoowaar een Hollandsche boerendeele aan de karnton zien staan. Maar dezelfde Sieburgh, die zich in zijn schriftelijke en picturale weergave der oudheden aan de onstuimigste fantasieën te buiten gaat, de slordige teekenaar, de onnauwkeurige waarnemer, de wereldvreemde droomer, verbaast ons telkens met zijne zeer fijne en rake opmer-

⁵¹⁾ Een en ander op de schilderijen van de tjandi's Lara Djonggrang, Loemboeng, Gedong Sanga en Singasari. Karakteristiek voor Sieburgh's persoonlijkheid is vooral ook de volgende plaats uit het hs.: „Daar (nml. in de gaanderijen van Baraboe-doer) als de middagzon er lootregt instort, wanneer geen enkele schaduwslag U duizen duizen schoon bedekt, dan daar in de eenzaamheid of daar bij avondstond, wanneer de duizendhoeksche transen door duizend gulden tinten worden opgeluisterd, dan daar in de eenzaamheid of wel bij nacht, wanneer de maan haar bleeken lichten spryd over deze versteende misterien, dan komen ons die afgebrokkelde muurwanden voor als zoovele schrikgoden der Oudheid, dan neigd men om te geloven, dat weleer de toverkracht aan aardlingen verleend werd, dan dan in eenzaamheid gezeten, wanneer de natuur zich even duister vertoond als de denkbeelden van het hart, dan wordt er een zeker dorst gebooren voor wetenschap, dan verwijt men zich zijne jeugd te hebben doorgebracht in nietigheden". O.c., p. 83.

kingen, die blijk geven van een artistieke visie op de Hindoe-Javaansche kunst, waarmede hij zijn tijd ten minste drie kwart eeuw vooruit was. Voor stijl toont hij een juist begrip, getuigen de door hem opgemerkte en vrij nauwkeurig aangegeven verschillen tusschen wat hij noemt de Brambanangsche en Janggalasche scholen. Hij heeft zoowel oog voor de monumentale eenvoud van een bouwwerk als Djalatoenda als voor de „fraaie natuurlijke beweging” van de „onderscheiden armen en handen” van een Oost-Javaansch beeld. Hoort nog hoe hij in zijn erbarmelijke Nederlandsch, vol spel-, taal-, stijl- en denkfouten, uitdrukking tracht te geven aan zijn echte, diep gevoelde bewondering voor de Mendoetgroep: „deze groep hoezeer drie op zich zelve zittende beelden met geslotene oogen, heeft iets bij uitnemendheid *dramatisch*; gelijk dezelve daar is voorgesteld is zij beziel en het actieve, die kan den aanschouwer gevoelen” ⁵²⁾; en voor de tjandi Kalasan: „Deze tempel is overladen met versieringen... doch wanneer men de smaakvolle wijze ziet, waarmede die zijn aangebracht, wanneer men opmerkt, dat al die versieringen ongezocht zijn en slechts vergrootingen van wat het dogma voorschrijft, wanneer men ziet hoe dezelve in harmonie tot het geheel staan, dan moet men erkennen, dat die tempel *dus* en niet anders wezen moest om volmaakt te zijn” ⁵³⁾.

Kan het ons verwonderen, dat deze man, onder de droevige mislukkingen, die zijn schilderkundig oeuvre uitmaken, althans enkele stukken heeft nagelaten, waarin zijn vurige bewondering voor de Hindoe-Javaansche oudheid de onmacht tot het zich uiten bijna overwonnen heeft; stukken waarin iets tot uitdrukking komt van den gevoeligen kunstenaar, die Sieburgh in zijn binnenste was; van den fantastischen droomer en idealist, die te laat leefde om de versleten kunstopvattingen zijner omgeving tot de zijne te kunnen maken en

⁵²⁾ DE BRUIJN, o.c., p. 46.

⁵³⁾ O.c., p. 92.

te vroeg om door zijn tijdgenooten te worden begrepen en gewaardeerd? ⁵⁴⁾

De figuur van Sieburgh met wien na Mackenzie de ontwakende belangstelling voor het eerst weer een eigen taal spreekt, doet mij, met voorbijgaan van verscheidene auteurs van minder beteekenis ⁵⁵⁾, Uw aandacht nog een oogenblik vragen voor een persoon, die op de grens staat van den nieuwen tijd; in wien de oudere opvattingen omtrent het aesthetisch gehalte der Hindoe-Javaansche kunst zich als het ware hebben geconsolideerd, doch die zich tevens ontvankelijk toont voor frisschere en nieuwere denkbeelden. Ds. BRUMUND (1814—1863), verdienstelijk onderzoeker en oudheden-kenner, man van fijne eruditie en een aangename, hoewel zwaar-op-de-handschen stijl, wijdde in zijn posthume hoofdwerk van 1868 „Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme op Java” vele bladzijden aan de aesthetische waardeering van de Hindoe-Javaansche bouw- en beeldhouwkunst ⁵⁶⁾. Daar

---

⁵⁴⁾ Het eenige schilderij van Sieburgh met goede kwaliteiten is m.i. no. 18 van de tj. Singha (pl. 3 in de Bruijn's dissertatie), dat fraai van kleur en compositie is en den beklemmenden indruk, dien de schilder heeft ontvangen van een eenzaam, vervallen bouwwerk, waarvan de tropische natuur bezit genomen, zeer goed weergeeft. Helaas gaat het bereikte effect grootendeels weer verloren door de zoetelijke manier waarop de lucht is gepenseeld. No. 29 (tj. Kidal), door De Bruijn o.c., p. 194 het beste van S.'s stukken genoemd, kan mij veel minder bekoren. Van het naar de reproductie te oordeelen niet onverdienstelijke zelfportret van den schilder (bij DE BRUIJN pl. I) heb ik het origineel niet onder oogen gehad.

⁵⁵⁾ Het hoofdstuk in LEEMANS' *Boro-Boedoer* over „het monument in zijn kunstwaarde” kan hier gevoegelijk buiten beschouwing blijven, daar de auteur die de Hindoe-Javaansche kunst niet uit eigen aanschouwing kende, slechts Brumunds oordeel herhaalt en daarop voortborduurde. Over Hoepermans zie STUTTERHEIM, *Een fuselier uit de vorige eeuw als oudheidkundige*, Djāwā V, p. 73 vlg.

⁵⁶⁾ *Verhand. Bat. Gen.* XXXIII p. 233—309.

hij in een tijdsgewricht leefde, dat op het gebied der kunsten een verval toonde, dat in de geschiedenis der menschheid zeker nimmer is geëvenaard ⁵⁷⁾, kon hij uiteraard niet bij smaak en stijl van zijn eigen tijd te rade gaan, maar zien we hem gebruik maken van een mengelmoes van criteria, waaronder het vaak moeilijk valt de dominante te bepalen. Ongetwijfeld overheerscht bij hem nog het neo-klassicisme, maar ook herinneringen aan de romantiek spelen hem nog parten; daarbij steekt in zijn critiek voor het eerst een tam en burgerlijk realisme het hoofd op, dat als „copieerlust des dagelijken levens” reeds omstreeks 1840 in het vaderland mode was geworden, doch in de achterlijke koloniale samenleving van die dagen ongetwijfeld als een nieuwtje heeft gegolden. Als hij nu met deze en andere criteria toegerust over de Hindoe-Javaansche kunst zijn oordeel uitsprekt, kent hij „bonnes marques” toe zoo vaak hij een werk als een „treffende kopij der natuur” kan loven of er de „elegantie”, „losheid”, „ongedwongenheid” en „golvende lijnen” in kan apprecieeren. Daarentegen toont hij een onverholen afkeer van alles wat naar styling zweemt en neemt dan aanstonds woorden als „stijfheid”, „onnatuurlijkheid” en „gedrochtelijkheid” in den mond. Geen wonder, dat hij bij zijn stijlindeling, die hij in hoofdzaak aan Crawford ontleent, den eersten prijs toekent aan de Midden-Javaansche sculpturen, door hem als „Hindoe-caucasisch” aangeduid, hoezeer men er zich volgens hem ook voor moet wachten „de eigenlijke eigenschappen van deze beelden zich zoo voor te stellen, als waren ons nu daarin idealen van beeldhouwkunst gegeven. Daarvan zijn ze nog

---

⁵⁷⁾ Misschien is de eenige Indische auteur, die dit heeft ingezien en er ook rond voor uitgekomen is, de fuselier Hoepermans geweest. Bij den aanblik van Baraboeoer wil hij gaarne erkennen „dat de kunst die hier is uitgedrukt verre boven de kunst van de 19e Eeuw, in dat vak, boven Europa gaat”. *Rapp. Oudh. Dienst* 1913 p. 131.

verre" ⁵⁸⁾). Ook treft het ons niet als vreemd, dat de overige sculpturen, door den auteur in het Padjadjaransche, het Javaansche, het Madjapahitsche en het Bali-type onderscheiden, slechts in wetenschappelijk opzicht zijn belangstelling gaande maken, doch overigens als „kinderen van godsdienstig verval" en als „voortbrengselen van een valschen of vervormden smaak" aan den schandpaal worden genageld ⁵⁹⁾). Wat wél eenigszins verwondering baart is het feit, dat Brumunds oordeel over de relief-voorstellingen van Baraboedoer niet gunstiger uitgevallen is. Weliswaar acht hij het bouwwerk „een treffende standaard van de hoogte der kunst tot welke een half beschaafd volk kan stijgen", maar tegelijkertijd ziet hij er in „een standaard van de laagte waarop het daarnevens blijft staan" ⁶⁰⁾). Die laagte demonstreert zich volgens hem in gebrek aan ontleedkundige kennis, gemis aan gespierdheid, afwezigheid van alle perspectief en proportie der beelden en figuren onderling, overlading met sieraden, onvermogen om „het hoogste kunstideaal: de ziel op het gelaat te leggen en haar gevoelens en hartstochten uit zijn blikken te laten spreken". Enz. Dit is het oordeel, nauwelijks zeventig jaar oud, van iemand die over de Egyptische kunst nog kon schrijven: „Men kan zich niets smake-loozers denken dan het daar (in Egypte) gevonden beeldhouwwerk. De figuren zijn slecht geteekend, stijf, droog, onaanzienlijk. Hun beitelwerk is zonder verscheidenheid en de figuren zijn meest alle in profiel voorgesteld" ⁶¹⁾).

Blijkt uit het vorengaande voldoende duidelijk Brumunds gehecht zijn aan de gangbare kunstopvattingen van zijn tijd, niettemin zijn er in zijn houding tegenover

⁵⁸⁾ *L.c.*, p. 278.

⁵⁹⁾ *L.c.*, p. 275.

⁶⁰⁾ *L.c.*, p. 285.

⁶¹⁾ Woorden van WILSEN, met instemming door Brumund aangehaald, *l.c.*, p. 288.

de Hindoe-Javaansche oudheid enkele teekenen te bespeuren, die op het naderen van een nieuw tijdperk wijzen. Het eerste hiervan is, dat hij somtijds de zware ballast van vooroordeelen van zijne schouders weet te werpen en met luchtigen tred en onbevangen blik de schoonheid van een kunstwerk tegemoet treedt ⁶²⁾. Zoo b.v. als hij in verrukking geraakt voor het beeldhouw-
werk van de tjandi Plaosan en in warme bewoordingen aan zijn bewondering ervoor lucht geeft. Een niet minder modern geluid laat hij hooren, wanneer hij besef toont voor de noodzakelijkheid om de diepste roerselen van de Indische kunstenaarsziel te begrijpen, alvorens een oordeel over hare uitingen uit te spreken.

Met het ontwaken van dit besef staan wij op den drempel van den nieuwen tijd, waarin de Oostersche kunst, aanvankelijk nog in een uiterst langzaam tempo, dan sneller en sneller, en ten slotte stormenderhand het Westen zou veroveren. Tot het verklaren van de omstandigheden, die dezen veroveringstocht mogelijk hebben gemaakt, zou het noodig zijn de geestelijke veranderingen in het laatste kwart der 19de en het eerste kwart der 20ste eeuw met eenige uitvoerigheid na te gaan, een taak waarvan ik om voor de hand liggende redenen moet afzien. Het zij mij nog slechts vergund eenige hoofdlijnen aan te geven, langs welke het ontwikkelingsproces, dat met de thans geldende opvattingen eindigt, zich heeft voltrokken.

Heeft men wel eens gezegd, dat het de Hollandsche landschapsschilders zijn geweest, die de schoonheid der Hollandsche natuur aan hunne landgenooten hebben geopenbaard, zeker kan niet met gelijk recht worden ge-

---

⁶²⁾ Vgl. BROM, *Java in onze kunst*, 1911, p. 142: „Eerst na te hebben leeren zien met de zintuigen, vrij van bijgedachten, zouden de Hollanders de schoonheid van Java zuiver kunnen schilderen”.

tuigd, dat schilders en teekenaars ⁶³⁾ een belangrijk aandeel in het verhoogen van het peil der bewondering voor de Hindoe-Javaansche kunst hebben gehad. Immer in vroeger tijd is Sieburgh vrijwel de eenige, die zich op dit gebied eenige verdienste heeft verworven, terwijl door de vele kunstenaars, die na hem Java hebben bereisd, zoover mijn weten gaat, nog het eerste schilderij van een oudheid moet worden vervaardigd, dat op den rang van eersterangs kunstwerk aanspraak maken mag. Neen, wanneer er factoren in het spel zijn geweest, die meer dan eenige andere de ware schoonheid der oud-Javaansche kunst in het licht hebben gesteld, dan moeten er bovenal twee met eere worden genoemd: de wetenschap en de fotografie.

De orientalistische wetenschap had het aanvankelijk te druk gehad met zuiver philologischen en historischen arbeid om zich rechtstreeks met de Indische kunsten te kunnen occupeeren. Honderden teksten wachtten op uitgave, vertaling en commentaar; hiertoe moest het gansche critische en lexicographische apparaat worden gefundeerd en van den grond af opgebouwd; de Indische geschiedenis van vijftien eeuwen verbeidde de aanraking met den tooverstaf, die haar uit de litteraire en epigraphische bronnen zou doen opstaan. Twee geslachten van groote Sanskritisten verrichtten dezen titanenarbeid, waarna ten leste eerst met Cunningham het uur voor de archaeologie en kunstgeschiedenis aanbrak. Het was het juiste tijdstip, want de omvangrijke en grondige kennis, die men van te voren omtrent de Indische godsdiensten en philosophische stelsels vergaard

---

⁶³⁾ De oogst onder de teekeningen is nog magerder dan die onder de schilderijen. Van de ca. 200 teekeningen in het bezit van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden zijn er slechts een drietal van J. Th. Bik uit 1822 (*Tj. Singosari en Panataran*, pl. 59—60, 63) en een enkele zeer fijne schets van een overigens onbekenden A. Bekking uit 1844 (*STUTTERHEIM, o.c.*, p. 50, 75, 167 en 170), die op eenige artistieke waarde aanspraak kunnen maken.

had, had de geesten rijp gemaakt voor het inzicht, dat de Indische kunst nimmer doel is in zich zelf, nimmer ook als in het Westen sinds de Renaissance een geïsoleerde plaats in de samenleving heeft ingenomen, doch dat zij steeds bedoelt te wezen de uitdrukking van een in haar diepste wezen religieuze wereldbeschouwing. „Der Inhalt beherrscht die Form und darf sie auch gelegentlich sprengen“; „Indische Kunst ist nicht natur-echte, sondern natur-hafte Darstellung“⁶⁴); tot deze beide groote waarheden zou de 19de eeuwsche wetenschap het inzicht openen en daarmee den weg banen voor wijdere, schoonere, algemeen-menschelijker opvattingen omtrent de Oostersche kunst.

De fotografie noemde ik als tweede baanbreekster op het gebied waarop de wetenschap pioniersarbeid had verricht. Op de eene flank werkte zij met de wetenschap samen door in plaats van de stuntelige, onbetrouwbare afbeeldingen van monumenten, die de oudere publicaties plachten te vergezellen, oudheidkundige gegevens van een onverdachte authenticiteit aan alle onderzoekers en belangstellenden in handen te geven. Maar ook zelfstandig optredend verrichtte zij verdienstelijken arbeid door bij het in gebreke blijven van de teeken- en schilderkunst ten deze de rol van opvoedster van den publieken smaak op zich te nemen. Althans op Java is dit het geval geweest dank zij de gelukkige omstandigheid, dat er een rij van ware kunstenaars — ik noem hier slechts de namen van Van Kinsbergen, Van Erp en den in hun school gevormden De Vink — de lens op de oudheden hebben gericht. De artistieke opnamen, door deze mannen vervaardigd en later in tal van boek- en plaatwerken over de geheele wereld verspreid en bekend geworden, hebben het beschaafde publiek als het ware er toe gedwongen de Hindoe-Javaansche monumenten door

---

⁶⁴) HEIMANN, *Studien zur Eigenart indischen Denkens*, 1930, p. 295, 322.

hunne bewonderende oogen te beschouwen en er aldus de hooge aesthetische waarde van te leeren beseffen.

Wat nu de door ons bedoelde lijn van ontwikkeling betreft, deze zet zich in het laatste kwart der eeuw in dezelfde richting voort als we bij Brumunds optreden zagen aangegeven. Doch langzame verschuivingen hebben plaats. Was het vroeger de kunst van Hellas en Rome geweest, die als voornaamste waardemeter gold, en was, aan dit criterium getoetst, de Midden-Javaansche kunst langen tijd favoriet geweest bij de Europeesche beoordeelaars, in tegenstelling met de Oost-Javaansche, die volgens hen de duidelijke teekenen van ontaarding en verwildering vertoonde, in den laatsten tijd heeft men meer en meer leeren inzien, dat de Oost-Javaansche periode, wel verre van van verval en degeneratie blijf te geven, juist oergezonde, autochthone elementen tot ontwikkeling heeft gebracht en dat de kunst uit dien tijd, hoewel primitiever, ongelijkmatiger, onevenwichtiger, kortom minder klassiek dan de Midden-Javaansche, voortreffelijke kwaliteiten bezit, ja dat moge het aesthetische gemiddelde van Oost-Java ongetwijfeld onder dat van Midden-Java gelegen zijn, enkele topstukken der eerste kunst boven die der laatste uitsteken. Op het zich vormen van dit oordeel is behalve het historische en archaeologische onderzoek, mede van grooten invloed geweest de omstandigheid, dat in Europa het impressionisme met zijn nabloeiers meer en meer het veld had moeten ruimen voor een visie op de natuur, die het tweedimensionale, gestyleerde, verkoos boven een exacte werkelijkheidsbenadering; een visie, welke een intiemere verwantschap deed ontdekken met de gelijkgerichte kunst van Oost-Java dan met die van Java's midden-gedeelte.

Ik kan op dit onderwerp helaas niet dieper ingaan, doch moet mij ertoe bepalen op het merkwaardige verschijnsel te wijzen, dat de slinger van den tijd, die welhaast twee eeuwen noodig had gehad om de Oostersche

kunst binnen het bereik van de publieke gunst te brengen, plotseling, in de na-oorlogsche periode, op bedenkelijke wijze is gaan doorslaan. Het was toen, dat bij het prijsgeven van zoovele oude en nieuwe waarden, bij de vlucht uit het hier en uit het nu, zoowel als uit het betaalmiddel, eene wilde hausse in alle mogelijke Oostersche en andere exotische kunstwerken ontstond en iedere rijke snob bereid was handen gouds voor de verwerving van Oostersche kunst van meest matig allooi te besteden. Het was ook het oogenblik, dat de wetenschap bittere verwijten te hooren kreeg, omdat zij de kunst tot een studie-object heette te hebben verlaagd, zonder ooit het minste begrip voor hare hooge aesthetische waarde te toonen. Zij werd afgedankt met hautain gebaar en kon gaan. . . Maar gelukkig is ook aan deze dwaze dweepzucht en veneratie voor al wat Oostersch was een eind gekomen, zonder dat men — en dit was een tweede geluk — wederom in een ander uiterste is vervallen. In Nederland althans heeft men het juiste midden weten te vinden tusschen de indignité en de excès d'honneur, waartusschen het oordeel beurtelings geslingerd had. En was men op zijn goed Hollandsch laat geweest met het volgen van de strooming, die de Oostersche kunst naar voren had gestuwd, zoo toonde men niet minder zijn Nederlandschen aard door, eenmaal in beweging gekomen zijnde, weldra aan de spits van dezelfde strooming plaats te nemen. Ik moge mij ertoe bepalen in dit verband een tweetal feiten in herinnering te brengen: ten eerste dat te Amsterdam door de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst in het jaar 1932 het eerste Museum in Europa is gesticht, dat uitsluitend ten doel heeft de hooge aesthetische kwaliteiten van deze kunst te demonstreeren en haar hiermede eene gelijkwaardige plaats naast hare groote zusters uit het Westen te verzekeren. Voorts, dat het onlangs heropende Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden, na de reorganisatie, eene collectie Indische en Hindoe-Javaansche oud-

heden ten toon stelt, welke niet alleen eene groote wetenschappelijke waarde bezit, maar ook, wat de aesthetische verzorging en opstelling betreft, met het beste op dit gebied in Europa en Amerika kan wedijveren.

Nog een enkel woord tot slot.

In den loop der jaren is de Hindoe-Javaansche kunst geleidelijk aan verlost uit de eenzame positie waarin zij langen tijd verkeerd had. Niet alleen heeft men hare voortbrengselen kunnen vergelijken met die van de andere groote scholen, welke uit den bevruchtenden Indischen invloed zijn voortgekomen, maar ook met de meesterwerken uit het Verre Oosten, het Morgen- en Avondland. Die vergelijking heeft ons gevoeliger gemaakt voor allerlei nuances en differentieeringen, welke vroeger aan de aandacht ontsnapt waren. We hebben leeren inzien, dat veel wat eertijds onze bewondering gaande maakte, daarop geen aanspraak maken mag, daar het behoort tot de inspiratielooze navolging, tot het gevoel- en gedachtelooze massawerk van ambachtslieden, niet van uitverkoren kunstenaars. Maar tevens zijn we in de overtuiging gesterkt, dat de Hindoe-Javaansche kunst op enkele momenten van haar bestaan waarlijk tot sublieme hoogten is opgestegen en dat het haar toen gegeven is geweest scheppingen tot stand te brengen, waarvan met recht hetzelfde kan worden getuigd wat eenmaal door een groot kenner van Rembrandt van diens onsterfelijke meesterwerken is gezegd: dat zij behooren tot de kostbaarste schatten der menschheid ⁶⁵⁾.

Mijne Heeren Curatoren dezer Universiteit!

Ik acht het een groot voorrecht als docent aan deze Universiteit verbonden te zijn en onder het toezicht van Uw hooge College mijn ambt te mogen uitoefenen. Ik verzoek U mijne verzekering te willen aangaarden, dat ik er met mijne beste krachten naar zal

---

⁶⁵⁾ SCHMIDT DEGENER, *Rembrandt*, p. 14.

streven den roemruchten naam van deze Universiteit hoog te houden.

Mijne Heeren Curatoren van het Fonds ten behoeve van Indonesische studiën!

Ik ben ervan overtuigd, dat het besluit van Uw College tot het doen bezetten van een leerstoel in de Archaeologie en Oude Geschiedenis van Nederlandsch-Indië, welke beide vakken tot heden niet afzonderlijk aan deze Universiteit werden gedoceerd, U is ingegeven door de overweging, dat alhoewel de historische en archaeologische studiën slechts luttel practisch nut voor den toekomstigen Indischen bestuursambtenaar of jurist zullen afwerpen, de algemeen vormende invloed, welke er van deze studiën uitgaat, op indirecte wijze zijne geschiktheid voor het schoone ambt, waartoe hij eenmaal geroepen zal worden, in niet geringe mate zal verhoogen. Ik ben er mij mede van bewust, dat deze Uwe overweging de verwachting inhoudt, dat de docent, die de leiding van deze studiën op zich neemt, zich niet ten doel stelle zijne studenten met een groote hoeveelheid dor feitenmateriaal te overstelpen, doch dat hij er met inzetting van zijne beste krachten naar streve iets van den geest en de ziel van het verleden aan hen te openbaren, zonder de kennis waarvan het heden zich slechts ten halve laat verstaan en de toekomst zich niet met wijze voorzorg laat voorbereiden. Het feit, dat Gij, mijne Heeren Curatoren, aan mij als docent Uw vertrouwen hebt willen schenken, zal mij een prikkel zijn tot het inspannen van mijne beste krachten om mij dat vertrouwen waardig te betoonen.

Hooggeschatte Ambtgenooten!

Nu ik in Uw kring sta opgenomen te worden, is het mij vooreerst een behoefte een eerbiedigen groet te brengen aan de nagedachtenis van een ontslapen ambtgenoot, mijn vereerden leermeester J. S. SPEYER, wiens voortreffe-

lijke eigenschappen als geleerde en als mensch mij op mijn levensweg nimmer uit de herinnering zijn geweken. Dat ik thans deze plaats inneem, dank ik voor een goed deel aan het van hem ontvangen onderricht, aan het door hem gestelde voorbeeld.

Als ik vervolgens H. KERN noem, dan is het om openlijk den naam uit te spreken, die mij op de lippen heeft gezweefd, toen ik in mijn rede hulde bracht aan de generatie van groote Orientalisten, die door hun noesten arbeid de grondslagen hebben gelegd voor de wetenschappen, die thans voor het eerst aan deze Universiteit zullen worden gedoceerd. Van deze generatie is, gelijk algemeen bekend is, de Nederlander Kern een der edelste en waardigste vertegenwoordigers geweest.

Ten slotte wil ik U, hooggeschatte VOGEL gaarne van deze plaats af mijnen oprechten dank betuigen voor de vele blijken van warme belangstelling en vriendschap, welke ik van U heb mogen ontvangen sinds het oogenblik, dat Gij voor mij, promovendus zonder promotor, Jimutavahana ten doop hieldt, waarna Gij nimmer gearzeld hebt, mij met Uwe rijpe oudheidkundige ervaring ter zijde te staan gedurende de ruim twintig jaar, dat ik het ambt van Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst in Nederlandsch-Indië vervulde. Moge Uw vriendschap mij blijven vergezellen, nu ik in deze Bisschopsstad een nieuwe periode van mijn leven inga.

Onder mijne Utrechtsche ambtsgenooten zie ik menig mij reeds bekend gelaat. Met een enkele reikt de vriendschap terug tot de collegebanken; met anderen had ik het voorrecht in het Trippenhuys kennis te maken; velen ook zijn mij uit hunne geschriften bekend. Deze banden, die mij reeds met deze Académie binden, zijn onlangs op de aangenaamste wijze versterkt door de hartelijke ontvangst, die mij in den kring mijner ambtsgenooten in engeren zin is ten deel gevallen. Ik moge hun de verzekering geven, evenals aan de overige vak- en ambtsgenooten van deze en andere Universiteiten, dat ik mij een goed collega zal trachten te betoonen, tot dienst en hulp en

medewerking bereid zoo vaak de omstandigheden mij hiertoe de gelegenheid zullen bieden.

Dames en Heeren Studenten!

In mijn toespraak tot H.H. Curatoren heb ik reeds in het kort aangeduid in welken trant ik mij voorstel mij van mijn taak te Uwaart te kwijten. Slechts een enkel woord moge ik hieraan toevoegen.

Gij, die Uwe toekomst in Nederlandsch-Indië vinden zult, zult ongetwijfeld de ervaring opdoen, dat kennis omtrent den godsdienst, de instellingen, de oude geschiedenis en de kunst der inheemschen aan den besturenden en rechtsprekenden ambtenaar den sleutel op de toegenegenheid der bevolking in handen geeft. Doch niet hierom alleen zal het U nuttig voorkomen de niet verplichte colleges in de Archaeologie en Oude Geschiedenis van den Archipel te volgen. Immers, wie onder U de machtige aantrekkingskracht van Indië's verleden zal hebben ondergaan, wie oog zal hebben gekregen voor de menigvuldige schoonheden, die uit dat verleden zijn opgebloeid en zich tot den huidigen dag, tot onder Uwe oogen voortplanten, die zal voor zich zelven een bron hebben ontsloten, overvloeiende van bezielende kracht, die de liefde voor het land, waar Uwe taak gelegen zal zijn, op ongemeene wijze zal versterken.

Zoo het mij zou mogen gelukken U den weg tot deze bron te wijzen, zou ik mijne moeite ruimschoots beloond achten.

Ik heb gezegd.

